

door Dr. Ir. P. LOMBAERDE

INLEIDING

De stad Oostende en haar nabije omgeving hebben gedurende de beperkte periode van ca. 300 jaar een militaire functie vervuld. Aanleiding tot de eerste vestingbouwkundige gebastioneerde werken was de keuze van Oostende voor de zijde van de Verenigde Provinciën tegen Spanje en dit vanaf 1572 (1). Tot het midden van de 19de eeuw werden de verschillende vestingwerken die tijdens de belegering van 1601-1604 tot stand kwamen, verder aan de nieuwe eigentijdse noden aangepast.

Vanaf 1865 werden de laatste restanten ervan afgebroken om plaats te maken voor de typische balneaire speculatiebouw, die het beeld van de gehele Belgische kust tot nu toe gaat transformeren. Tijdens de beide wereldoorlogen van 1914-18 en 1940-45 zal deze transformatie bespoedigd worden door de Duitse bezetter die de gehele kustlijn als defensiegebied gaat ombouwen.

Heden valt dan ook nog weinig van het roemrijke verleden van Oostende als vestingstad "in situ" terug te vinden : een gedeelte van een bastion van de begin-negentiende eeuwse verdedigingswerken, thans ingewerkt in het Maria-Hendrikapark, de forten Sinte-Isabella en Sinte-Clara waarvan het profiel nog gedeeltelijk op het terrein zichtbaar is, en ten slotte het vrije unieke en enig in de Nederlanden nog bewaarde fort Napoleon daterend uit het Eerste Keizerrijk.

Het ligt in onze bedoeling om in deze korte bijdrage chronologisch de belangrijkste opeenvolgende vestingwerken van Oostende te bespreken. Daarbij wordt vooral aandacht besteed aan het fort Napoleon.

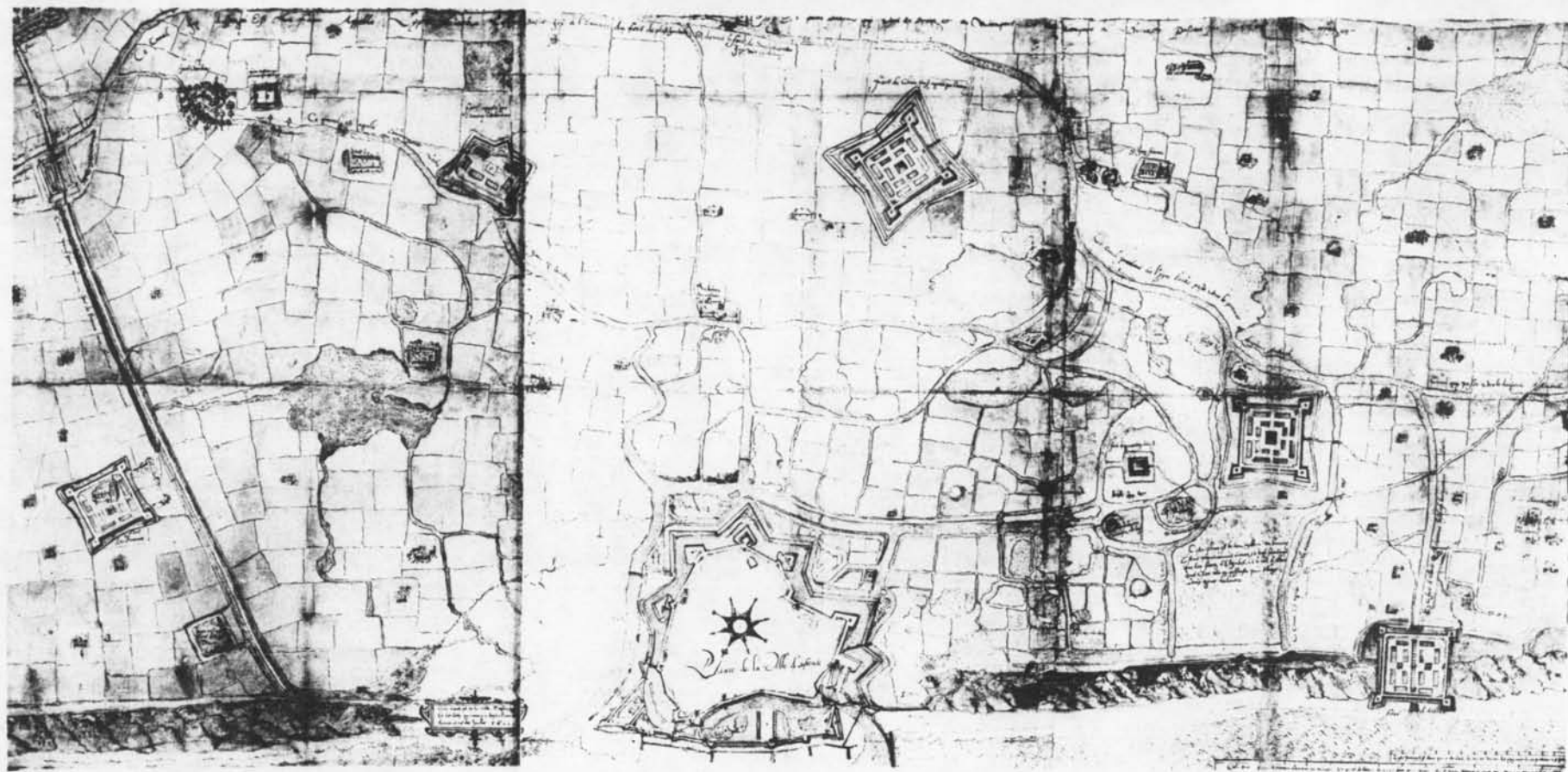
I. VESTINGBOUW TE OOSTENDE TUSSEN 1572 EN 1784

Oostende heeft haar eerste militaire werken pas met de Spaanse oorlogen in de Nederlanden zien verrijzen. Vanaf 1572 werden een aantal palisades met toegangspoorten rondom de reeds bestaande rastervormig aangelegde stad (ca. 1420) opgetrokken (2). In 1578 zouden de eerste bolwerken in hard-aangestampte aarde, vermengd met roggestro en takkebossen door de Oostendenaars samen met de Staatse soldaten worden aangelegd. Na de driedaagse belegering door Alexander FARNESE in 1583 (3), werden o.l.v. Hans de DUUCQ (4), nieuwe vestingwerken aangebracht. Het gehele vestingsysteem zou na 1596 o.l.v. de Staatse kapitein LA CROIX voltooid worden; daartoe werden 1200 soldaten en een aantal ingenieurs ingeschakeld (5).

Deze versterkingen zouden vanaf ca. 1599-1600 ingesloten worden door een ring van gedetacheerde forten, die tijdens het beleg van de stad door generaal SPINOLA (1601-1604), verder zouden uitgebreid worden. Aldus bestonden de vestingbouwkundige werken van Oostende ca. 1600 uit :

- A. De gebastioneerde omwalling rond de stad, voorafgegaan door versterkte dijken en een aaneenschakeling van ravelijnen, alle opgetrokken door de Oostendenaars, samen met de Staatse legers

De havenstad was omringd met een nogal grillige opeenvolging van inwaarts- en uitwaartsspringende courtines onderbroken door

Kaart van de vestingstad Oostende en omgeving, getekend door Staatse spionnen op 16 juli 1600.

Links het nieuwe kanaal tussen de kust en Bredene, met opeenvolgend het vroegere fort de Trony, het fort van Bredene, het fort Plassendaele, het nieuwe kanaal van Alexander Farnese, het fort van Audenburgh; bovenaan het zg. kanaal van Ieperliecke, gaande van Plassendaele over Zandvoorde (fort Colombier) over het fort Sinte-Clara naar Snaaskerke. Dit kanaal werd verlengd naar het "eerste en tweede ambacht" langsheen een redoute en het fort Sinte-Isabella. Rechts van Oostende werd naast de mote van een molen het fort De Grote Doost opgericht; een gracht verbond de Sinte-Catharinakreek met de zee. Rechts daarvan het kamp van de Spaanse soldaten en het fort Albrecht. (K.B., K. en P., 538 B).

8 bastions. Een vrij nauwkeurige afbeelding daarvan is terug te vinden in de zg. "Cecil Papers" en is gedateerd 1593. Robert CECIL, graaf van Salisbury, had in 1588 deelgenomen aan vredesonderhandelingen tussen de Engelse gezanten van koningin ELISABETH en deze van Alexander FARNESE, hertog van Parma. Vermoedelijk werden tijdens deze besprekingen die in een legerkamp nabij de Woutermanssluis (6) plaatsvonden, door Engelse spionnen een aantal kaarten van Oostende opgetekend, die nog steeds in het bezit zijn van de huidige markies van Salisbury (7).

Een tweede met de hand getekende, gekleurd en gedateerd (16 juli 1600) plan van Oostende maakt deel uit van de verzameling van George LEGGE, eerste baron van Dartmouth en voormalig "Master General" van de artillerie van KAREL II en JACOBUS II (8). De gebastioneerde werken zijn nog duidelijk van het oud-italiaanse vestingsstelsel, wat betekent dat de bastions relatief klein zijn en de tussenliggende courtines, vooral naar de zijde van de Noordzee, al te lang zijn voor een doeltreffende verdediging. Pas tijdens de 2de helft van de 17de eeuw zal het gehele vestingsstelsel een meer regelmatige vorm verkrijgen.

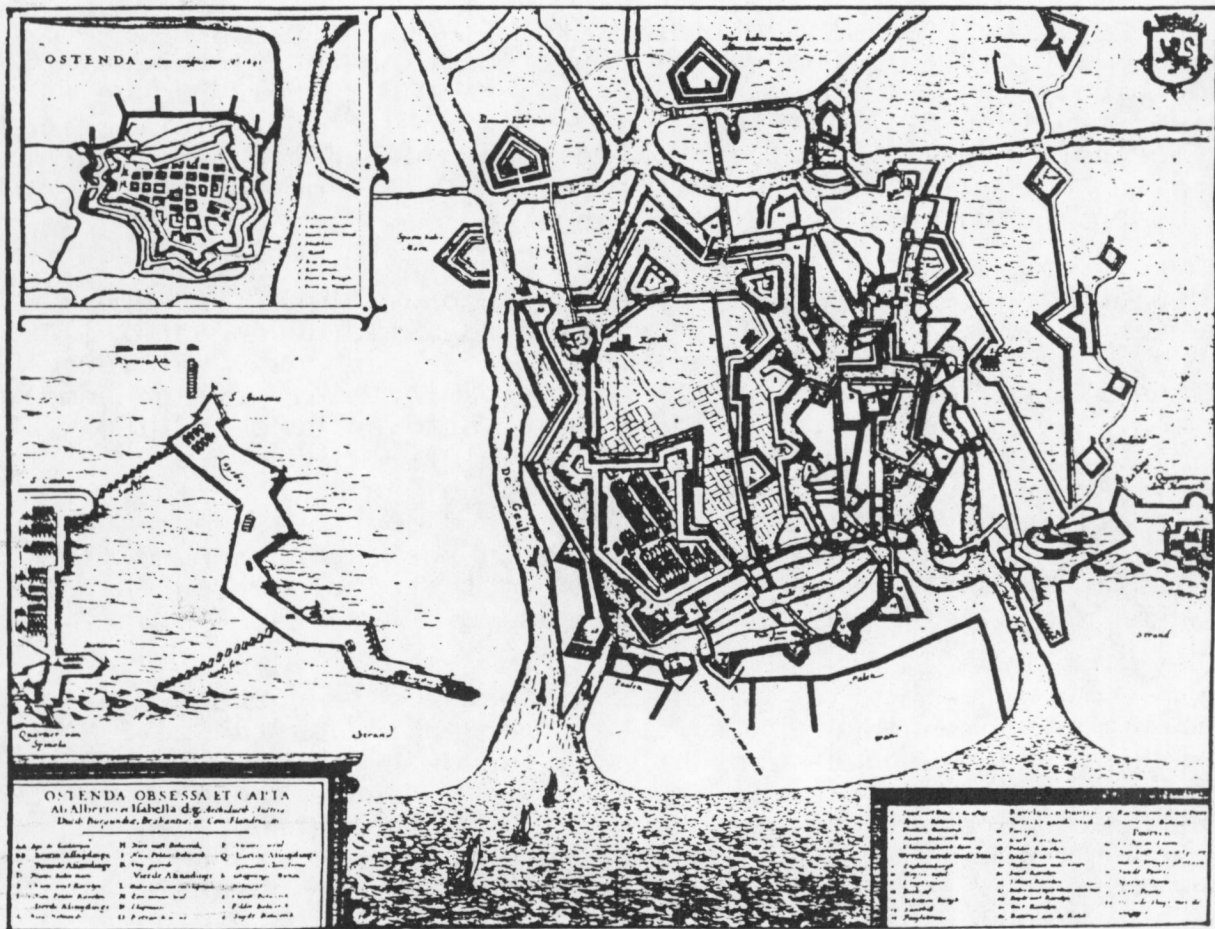
B. De forten en schansen rondom de vestingstad

Vanaf juli 1601 begon aartshertog ALBRECHT met het beleg van de stad Oostende. Ter voorbereiding van dit beleg werden in opeenvolgende fasen een indrukwekkend aantal forten en schansen omheen de stad gebouwd : deze dienden zowel om het Vlaamse binnenland van expeditietochten van de Staatse legerstroepen te vrijwaren, als om de stad van buitenaf te isoleren. Daartoe waren reeds vóór 1600 de schansen van Oudenburg, Plassendale en Snaaskerke op 1960 tot 2740 m van Oostende opgetrokken. Dichter bij de stad werden de forten Sint-Albertus, Sinte-Elisabeth (of Isabella), Sinte-Clara en dat van Bredene (dorp) langsheen bevaarbare kreken aangelegd. Deze kreken stonden met elkaar en verder met de steden Brugge en Nieuwpoort in verbinding, zodat de bevoorrading van munitie, levensmiddelen en bouwmaterialen met platte schuiten (plaeten) mogelijk was. In 1600 werden deze forten door prins Maurits van NASSAU veroverd, doch enkele weken daarop door ALBRECHT terug ingenomen. Tussen de forten van Plassendale en Snaaskerke werd een kanaal gegraven. Vanuit Plassendale werd bovendien een nieuw rechtlijnig kanaal aangelegd, dat diende om het fort van Bredene met zwaar munitiemateriaal te bevoorraden.

Het fort Albertus is een vierkante versterking met op de hoeken telkens een klein bastion. De afmetingen van het fort bedragen 210 x 210 m. Het werd opgetrokken op de duinen langsheen de Noordzee ter hoogte van de huidige badplaats Mariakerke. Dwars doorheen het fort liep het Albertusgeleed, voorzien van drie sluizen die het waterdebiet binnen het fort regelden (9). Binnen het fort stonden 12 soldatenlogies en twee munitiedepôts opgesteld. Op 13 november 1601 werd het fort reeds in brand geschoten. Toch bleef het bestaan tot op 1 maart 1782, toen het voor 300 gulden aan kapitein FRANQUIN verkocht werd. Deze regimentskapitein uit Vierset liet het samen met fort Sint-Filippus en met een aantal redouten en wachthuisjes rond de stad afbreken. Het afbraakmateriaal werd hoogst waarschijnlijk aangewend voor de uitbreidingswerken van de stad Oostende vanaf 1783.

Het tweede belangrijke fort, genaamd Sinte-Isabella of Sinte-Elisabeth bestaat nu nog steeds en wordt ingenomen door de vervallen hofstede van Hamilton, gelegen langs de huidige Elisabeth-

Sanderus, de belegering van Oostende (1601-1604) :
 met voorstelling van de opeenvolgende afsnijdingen en het Nieuwe Troje

laan (10). Dit fort, nagenoeg even groot als het Albertfort, lag ingesloten tussen de Stynckleet, een zijtak van de Ieperleet en een derde vliet lopende nabij het vroegere Sinte-Katharinagehucht (11). Na de inname van de Schans "de Grote Dorst" (65 x 65 m) dat in handen was van de Oostendse militie, op 15 augustus 1599, kon pas met de bouw van dit fort begonnen worden. De legereenheden van de Spaanse bezetter verbleven in afwachting van de voltooiing van de forten Sinte-Isabella en Sint-Albertus in een legerkamp, gelegen op een geëffend terrein (315 x 360 m) tussen de duinen, de Stynckleet en een verbindingsgracht van de Sinte-Katharinakreek met de zee. Ter hoogte van deze laatste kreek bevond zich de zg. "molenmote" van waaruit de Spaanse legerleiding een strategische positie kon innemen ten overstaan van de zwak verdedigde zuidwestzijde van de stad Oostende.

Een derde belangrijk fort is het zg. "fort Sinte Clara", ca 200 x 200 m groot. Daarvan zijn nog enige sporen zichtbaar op de plaats van het voormalige dorp Stene (op de hoek van de Stuiverstraat en de Zilverlaan) (12). Gezien dit fort niet omringd was met natuurlijke waterlopen, werd rondom de vesting een gracht gegraven, die d.m.v. een kanaaltje in verbinding met de Ieperleet stond. Bovendien werd een glacis aangelegd.

Overige schansen, die tijdens de belegering van 1601-1604 werden opgetrokken en die de kring van afzonderlijke forten en legerkampen steeds dicht bij de belegerde stad deden aansluiten, zijn deze van Sinte-Katharina (een stervierhoek), het fort van Snaaskerke, de Sint-Michielschans (ook fort Colombye genaamd) met een landinwaarts gericht redan, het fort van Bredene (180 X 180 m), en het vooruitgeschoven bolwerk Sint-Filippus t.o.v. de oostelijke zeehavengeul. Om de bevoorrading van de stad langs de westelijke havengeul te verhinderen werd door de Spaanse belegeraar een vooruitgeschoven dijk tot in zee geconstrueerd (13). Daartussen lagen talrijke tijdelijk opgerichte veldwerken en schansen zoals deze van Sint-Franciscus, Sinte-Maria en Sint-Karel (14).

Naarmate de belegering van de stad Oostende ten gunste van de legertroepen van ALBRECHT uitviel, werden in de stad zelf een aantal afsnijdingen verricht, waarvan de belangrijkste tevens de laatste was : daardoor ontstond het zg. "Nieuwe Troje" : een rechthoekig fort met omliggende gracht, vier bolwerken, een stadspoort en een haven. Een prachtige met de hand getekende afbeelding van het geheel van vestingwerken op het ogenblik van de inname van de stad op 21 september 1604 is terug te vinden op het plan van de Bergense geograaf Pierre LEPOIVRE (1546-1626), die als ingenieur reeds in dienst stond van FILIPS II en leerling was van de welgekende ingenieur Francesco PACIOTTO (15). Tijdens de belegering sneuvelden niet minder dan 120.000 soldaten, evenveel aan de zijde van de belegeraars als bij de belegerden (16). Op 24 september 1604 deden de Aartshertogen ALBRECHT en ISABELLA een "blijde intrede" in deze verwoeste stad en spraken de wens uit tot de volledige wederopbouw van Oostende over te gaan.

* * *

Het wederopbouwplan van Oostende werd vermoedelijk door ingenieur Wenceslas COBERGHER (1561-1634) in 1605 getekend (17). In het Algemeen Rijksarchief te Brussel wordt een kopie van dit plan bewaard (18). Volgens deze tekening worden niet alleen de contouren van de oude gebastioneerde stad en van het Nieuwe

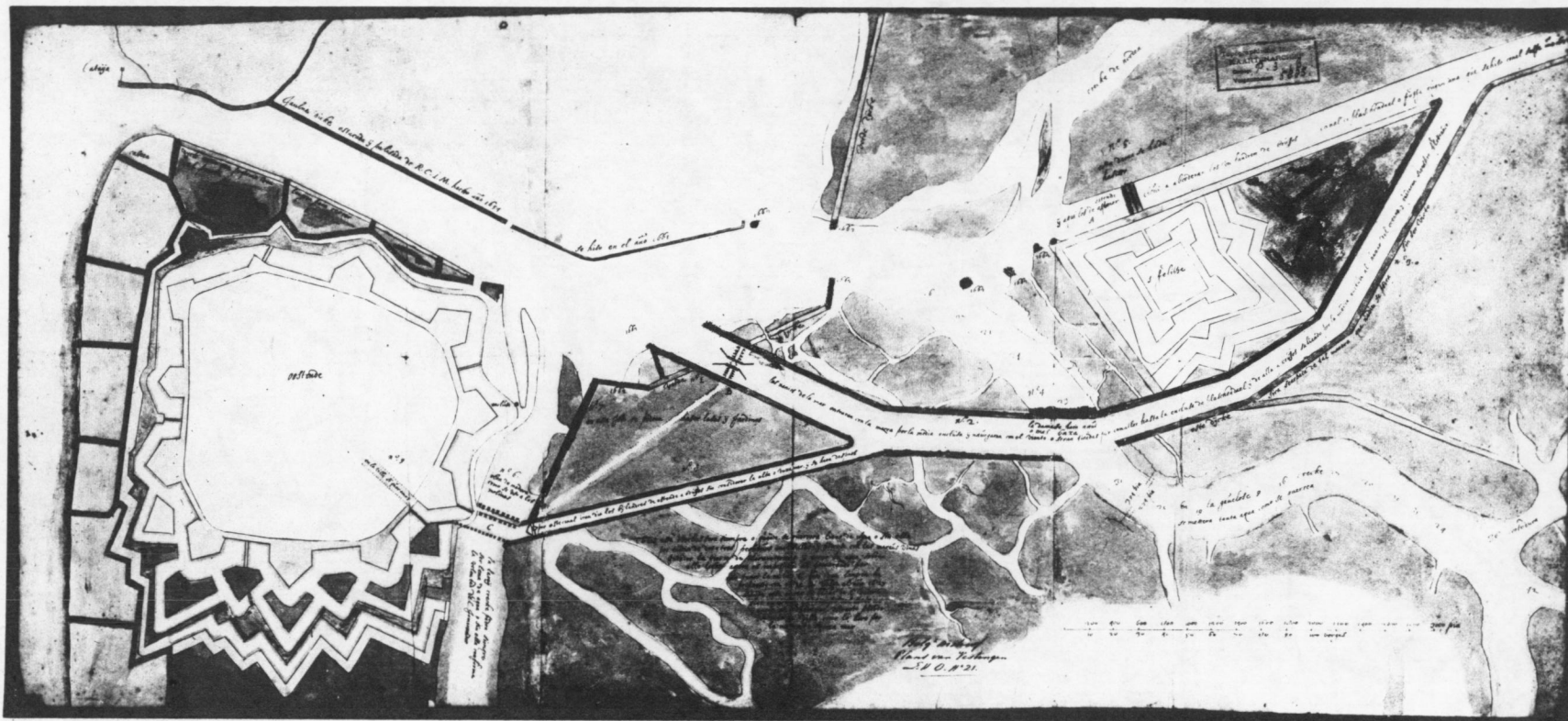

Troje bewaard, maar worden ook de ravelijnen en dijken aan de oost-, zuid- en westzijde behouden. De buitenste stadsversterkingen aan de noordzijde worden vervangen door een eenvoudige dijkconstructie, daar de voorwaarts gelegen oude haven definitief verdwijnt ten voordele van de binnenhaven gelegen langsheen de "nieuwe kaai" nabij de Brugse poort. De west- en zuidwaarts gelegen bolwerken, ravelijnen en tranchementen, die tijdens de belegering dienst hadden gedaan, werden verwijderd (19). In de stad wordt enkel een gracht, behorende tot de eerste afsnijding behouden. Het rasterpatroon van de oude kavels daterend uit de 15de eeuw, werd hernomen en doorgetrokken tot aan de bolwerken van de Oude Polder en van Helmont. De Westpoort bevindt zich nu tussen twee nieuwe bolwerken. Het regelmatig dambordpatroon geeft echter geen aanzet tot een bijhorende regelmatige gebastioneerde vesting, zoals Simon STEVIN reeds in 1594 in "Sterctenbouwing" aanraade (20). Wel houdt men nog steeds aan de opstelling van een citadel, rechthoekig en volgens dambordpatroon ingedeeld, die zowel de aanlappende stad als haar omgeving dient te beheersen.

Pas tijdens de tweede helft van de 17de eeuw zou het onregelmatig vestingpatroon met 8 bastions verder uitgebreid worden tot een regelmatige elfhoekig gebastioneerd stelsel (21). Het bolwerk van de Nieuwpolder en de beide aangrenzende courtines van de citadel werden afgebroken, de scheidingsgrachten tussen de stad en de citadel werden opgevuld, de Oostpoort werd tot een vooruitstekend bolwerk omgebouwd, langs de zijde van de Noordzee werd een nieuw bolwerk tussen de Vlammenburch en het Helmont bolwerk toegevoegd en ten slotte werd de gehele zuidzijde heraangelegd en versterkt met een bijkomend bastion. De zwak verdedigde zijde naar het fort Sint-Albertus en naar het Sinte-Isabellafort toe, werd voorzien van vier nieuwe ravelijnen, drie halve manen, een nieuwe buitengracht met bedekte weg en een uitgestrekte glacis (22).

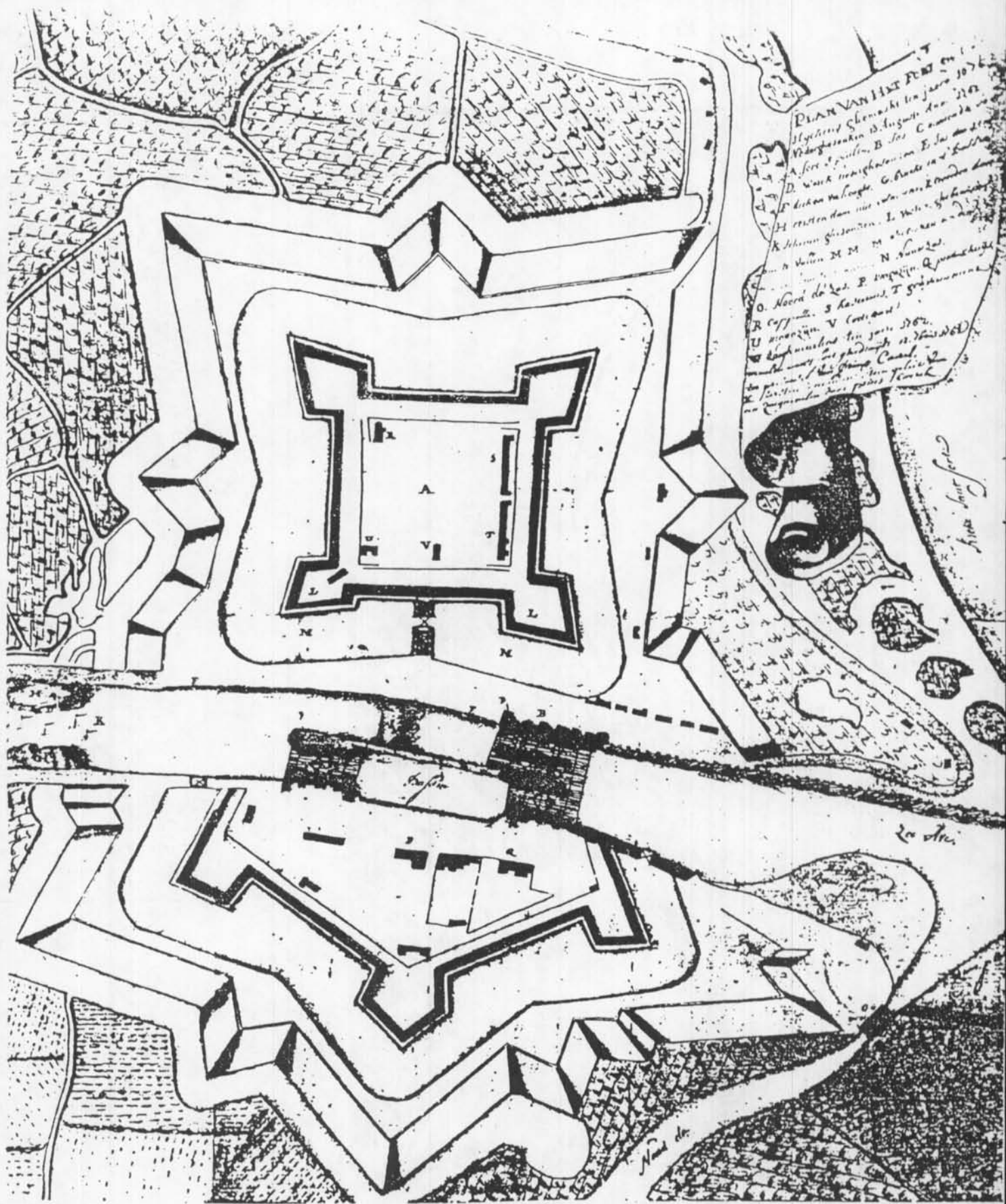
In 1672-1676 werden de belangrijke sluizen van Slijkens aan de toegang tot het nieuwe kanaal Oostende-Brugge op het gebied van de gemeente Bredene opgericht. Ter verdediging van dit strategisch kunstwerk werd een nieuw verdedigingswerk langs weerszijde van de sluis gebouwd : het fort Sint-Filippus, later voorafgegaan door een gekroond hoornwerk. Het sas van Slijkens, dat in de Gouverneerpolder gelegen was, vormde een sleutelpositie in de aanvoer van materiaal en munitie vanuit Brugge. Het fort Sint-Filippus had een vierkante toren van 165 x 165 m met vier grote bastions op de hoeken. De buitenwerken bestonden uit een gedeeltelijk dubbele natte gracht met twee ravelijnen en een bedekte weg. Binnenin het fort stond het huis van de Gouverneur, omsloten door twee soldatenkwartieren, een magazijn en een kapel, die bediend werd door de paters Kapucijnen. In het kroonwerk gelegen ten noorden van de sluizen, stonden de huizen van de sasmeeester, de sasknechten en een aantal herbergen. Middenin prijkte het grote Provinciemagazijn, dat in 1676 plechtig door de landvoogd de VILLAHERMOSA werd ingehuldigd en ter gelegenheid waarvan een versierde steen met de wapens van deze hertog boven de toegangsdeur werd aangebracht. Deze herdenkingsteen bevindt zich thans in de binnenruimte van het fort Napoleon (zie verder).

Een driedimensionale voorstelling van deze vestingwerken is terug te vinden op het reliëfplan van Oostende, dat in 1699 door Franse ingenieurs gemaakt werd en in 1778 werd hersteld (23).

Plan van Oostende met voorstel tot een nieuwe kanaalverbinding tussen de Sint-Catharinakreek en de "fossa Eugenia" met voorstelling van het fort Sint-Filippus, ca 1662 (Brussel, A.R.A., C.P. 5565)

Plan van het fort Sint-Filippus (R.A. Oost-Vl, Gent)
2de helft 18de eeuw

Na het ineenstorten van de sluis van Slijkens op 13 augustus 1752 (wegens de slechte bodemgesteldheid), werden gedeelten van de bastions langs de kanaalzijde geslecht om aldus langs weerszijde van dit kanaal een hogere afdamming aan te brengen (24). Reeds in 1782 werd het gehele bolwerk gesloopt daar het geen duidelijke militaire functie meer had en de materialen nuttig en goedkoop voor de nieuwe uitbreiding van de stad Oostende konden aangewend worden.

Eveneens vanaf 1782 werd het vestingsstelsel rondom de oude zeehavenstad gedeeltelijk herzien, doch in functie van de zuidelijke stadsvergroting naar de plannen van ingenieur de BROU (25) :

- de ravelijnen, halve manen en overige buitenwerken aan de zuidwestzijde van de stad werden afgebroken;
- drie bastions en de tussenliggende courtines ter hoogte van de Sinte-Katharinakreek werden geslecht en de nieuwe terreinen verkaveld (26). Deze nieuwe stadsuitbreiding sloot aan bij drie dokken : een herstellingsdok, een nieuw nat dok en de reeds bestaande havenkom (1776). Aan de zuid-oostzijde van deze dokken werd een nieuwe handelsstad gecreëerd, volgens dambordpatroon en begrensd door een eenvoudige ringmuur (27).

II. DE FRANSE PERIODE : 1794-1814

De vestingbouw te Oostende muntte tijdens de Franse periode niet alleen op het gebied van projecttekeningen uit. Vanaf het Jaar 2 (1794) werden o.l.v. kapitein LE SAGE, commandant SAINT-LÉGER, de kapiteins LAVOCAT, DAUTEL, GUILLEY en MAUROY talrijke opmetingen van de bestaande vestingwerken gedaan en nieuwe ontwerpen uitgewerkt. Hun bedoeling bestond er in de oude vestingstad op haar zwakste fronten te versterken :

- aan de zuidzijde werd de nieuwe handelstad voortaan verdedigd door een gebastioneerde omwalling met vier bastions en een ravelijn;
- het plan werd opgevat om ter hoogte van de oude sluis van Slijkens een nieuwe spuikom aan te leggen, beschermd door een nieuwe versterkte sluis;
- een nieuw kroonwerk op de rechteroever van het kanaal Oostende-Brugge diende de haven te beschermen;
- aan de oost- en westzijde van de stad zouden tussen de duinen en de zee twee nieuwe pentagonale forten dienen opgericht te worden.

Deze projecten voor nieuwe vestingwerken bleken aan een reële noodzaak te beantwoorden, gezien reeds op 19 mei 1798 2000 Engelse soldaten o.l.v. admiraal POPHAM op het strand van Bredene landden en van daaruit ongehinderd konden oprukken naar de strategisch belangrijke sluis van Slijkens. Zij werden daarvoor bijgestaan door 37 Britse oorlogsschepen, die vanaf 17 mei het Franse garnizoen (bestaande uit slechts 150 grenadiers) met kanonvuur bestookten. Door een storm werd de Engelse vloot teruggeslagen en konden Franse hulptroepen uit Brugge, Nieuwpoort en Gistel de Engelse expeditie omsingelen (er vielen 500 doden, waaronder 2 Engelse generaals, 70 officieren werden gevangen genomen). Een rechtstreeks gevolg van deze vervaarlijke onderneming was de uitbreiding van het Franse garnizoen tot 20.000 manschappen, en het oprichten van de zg. "Batterie du Musoir" of "Batterie Napoléon" op het oostwaarts gelegen staketsel (1803, o.l.v. generaal DAVOUT).

HET FORT NAPOLEON

Het huidig nog bestaande fort Napoleon, aanvankelijk "Fort Impérial" geheten (28), werd tussen 1810 en 1814 gebouwd, o.l.v. generaal DAVOUT. Daartoe kreeg hij steun van geniekolonel TOUZARD, hoofd van de fortificaties van het Kamp van Brugge (29). Een 500tal Spaanse krijgsgevangenen verrichtten de graafwerken; metsers uit eigen streek bouwden het fort zelf. In de herfst van 1811 waren de funderingen tot 85 cm boven de grond voltooid, één jaar later het metselwerk maar het glacis was eind 1814 nog niet voltooid aan de kant van Slijkens.

Het fort bestaat uit een in de duinen gedeeltelijk verzonken vijfhoekige toren met twee verdiepingen (hoogte 10,5 m of 35 Engelse voet) in metselwerk : elke zijmuur is nagenoeg 2,60 m dik en meet 27 m (30 yards). De centrale kern van de toren is open en bevat in het midden een waterput (men behoefde slechts drie voet diep te graven om reeds water te vinden). Rondom deze centrale koker bevinden zich over twee verdiepingen overwelfde kamers : op het gelijkvloers zijn ze bomvrij en dienen ze voor munitiedepot en voedselopslagplaats, de eerste verdieping bestaat uit een aaneenschakeling van soldatenlogies. Ook in de caponnières konden soldaten gelegerd worden, wat het totale aantal te kazerne- ren soldaten op 300 bracht. Bovendien bood de bedekte weg ruimte voor 150 manschappen.

Rondom het torengedebouw loopt een droge gracht (11 m breedte of 33 voet) geflankeerd door vijf caponnières, elk voorzien van 20 schietgaten (30). Daarrond werd een vijfhoekige ringmuur (6,8 m hoog of 20 voet) opgetrokken. Deze constructie deed zowel dienst als bedekte weg dan als steunmuur voor het glacis (helling 1/12), aan zijn landinwaartse zijde breed glooiend zodat de duinen op een afstand van ca 540 m of 600 yards van het fort bleven (31).

Tot na W.O.I. behield het fort zijn militaire functie (32) en werd nadien eigendom van het Ministerie van Openbare Werken. In juli 1976 werd het als monument bij K.B. beschermd. Het is de enige in Europa nog intact bewaarde vesting uit de Napoleontische tijd (33).

Binnen het fort bevinden zich enkele historisch belangrijke gevelstenen, waaronder een gebeeldhouwde arduinsteen (1,12 m x 1,35 m), bevattende de wapens van de hertog de VILLAHERMOSA. Onderaan deze steen staan twee blokken in witte steen (1,17 m x 0,40 m) waarop gebeiteld staat : "Slants Magazyn". Deze drie merkwaardige stenen zijn afkomstig van het groot Provinciemagazijn, dat in 1676 door de landvoogd de VILLAHERMOSA in het gekroond hoornwerk van het sas van Slijkens plechtig ingehuldigd werd (zie vorige). In 1936 werden deze stenen op de binnenplaats van het fort, dat toen als heemkundig museum dienst deed, aangebracht (34).

DAVOUT had reeds in 1803 het plan opgevat om de zeehavenstad door twee forten, gelegen langs de zee, te beschermen : een oostelijk fort of "Fort Impérial", en een westelijk, het "Fort Royal". Dit laatste werd slechts in 1815 door de Engelsen voltooid en kreeg de naam van Wellingtonfort. In 1811 werden de duinen afgevlakt, hetzelfde jaar nog werd met de funderingswerken en de bouw van de waterciterne begonnen. De bouwwerf lag in 1812 stil, in 1814 moest het gelijkvloers nog overwelfd worden en werd het platform voor het artilleriegeschut aangebracht. Ook

dit fort was vijfhoekig, omringd door een gracht, geflankeerd door vijf caponnières. De bedekte weg werd slechts gedeeltelijk (in de richting van Mariakerke) uitgewerkt. Ook het glacis werd enkel ten volle aan de zuid-oostzijde aangebracht (35).

Op het einde van de 19de eeuw werd het ontmanteld en werden de funderingen mede opgenomen in de constructie van de tribunes van de zg. Wellingtonrenbaan (36).

III. DE HOLLANDSE PERIODE : 1815-1830

Uit het "Generaal Plan der tegenwoordige situatie van de vesting Oostende", getekend in januari 1814 door J.E. VAN GORKUM, majoor bij de Generale Staf van het Koninkrijk der Nederlanden, blijkt dat het Fort Souverein (Napoleon) reeds voltooid was; van het Fort Willem (Wellington) waren nog maar enkel de funderingen gemetst en het voorziene hoornwerk tegenover de handelsdokken valt zelfs niet meer te bespeuren (37). Op een tweede plan, gedateerd 18 september 1814 staat het Fort Willem reeds in zijn voltooide toestand uitgetekend en werd het voorzien van een dijk (760 m) die zich tot aan de voet van een nieuw aan te leggen brilschans, genaamd Frederik, uitstreckte (38). Dit plan van VAN GORKUM bevat bovendien een papillot met voorstel tot constructie van een nieuwe versterking ter hoogte van de sluis te Slijkens : een zeshoekig gebastioneerd fort met drie ravelijnen en een bedekte weg (nooit uitgevoerd). De Hollandse overheid bestudeerde verder het vestingsstelsel en de inundatiewerken in hun geheel. De Engelsen hebben onder leiding van WELLINGTON het Fort Willem verder voltooid (vandaar de latere benaming Fort Wellington). Het fort werd in zijn uiteindelijke realisatie (cfr. plannen van de vesting Oostende 1816) voorzien van twee platformen, die van elkaar gescheiden waren en onder een asymmetrische vorm werden geconcipeerd : twee bastions voorafgegaan door een breed glacis naar Mariakerke toe en als versterkte toegang naar de stad Oostende (39). De voorziene dijk werd niet gebouwd, doch wel een klein rechthoekig reduit met een hoekbastion.

De gebastioneerde stadsversterking werd aan de westzijde met drie nieuwe ravelijnen uitgebreid, aan de zuidzijde met een brilschans. Na 1815 zal het gebastioneerd fort aan de westzijde van de stad geheel afgebroken worden en vervangen worden door een nieuwe vereenvoudigde vestingmuur, voorafgegaan door drie nieuwe ravelijnen. De brilschans Frederik en het bijhorend glacis worden verwijderd. Het terrein tussen de handelsstad en de zuid-oostelijke bastions functioneert als militair fort : een militair hospitaal wordt opgetrokken, een centraal legermagazijn, een kazerne, een poedermagazijn en later nog een magazijn voor de artillerie (in de oude lijnbaan). Het hoornwerk, reeds onder Napoleon tegenover het 1ste handelsdok gepland, was in 1827 voltooid.

IV. DE BELGISCHE PERIODE

Op 20 maart 1865 deelde baron CHAZAL, Minister van Oorlog, aan de senaat mede dat de stad Oostende van haar vestingsfunctie ontheven was, met als gevolg dat het gehele gebastioneerde vestingsstelsel tussen 1865 en 1875 werd afgebroken en door een nieuwe stadsuitbreiding werd vervangen (40).

De gebouwen ten zuiden van de Hazegraswijk bleven echter als kazerne functioneren; de bijhorende drie bastions bleven bestaan doch de twee voltooide ravelijnen werden in het toenmalige "Bois

de Boulogne" opgeslorpt. In 1876 kreeg de Duitse landschapsarchitect Edward KEILIG de opdracht de bastions in een globale parkaanleg (het huidige Maria Hendrikapark) te betrekken. Pas in 1888 werd met de werkzaamheden gestart, in 1892 werd het park voltooid (41). Gelijktijdig met deze burgerlijke verfraaiingswerken werd ten zuiden van de Hazegraswijk een nieuwe kazerne opgericht : de huidige Bootsman Jonsenkazerne (42).

NOTEN

1. De eerste gouverneur van Oostende onder het Staatse gezag was de Engelsman Sir John CONWAY.
2. Het is mogelijk dat de oudste vesting rondom Oostende te Bredene voorkwam : een vierkante versterking met vier rondelen op de hoeken; zie K.B. (Brussel), Afd. Kaarten en plannen, IV 10, 125.
3. H. HAESTENS, La nouvelle Troye ou mémorable histoire du Siège d'Ostende, le plus signalé qu'on ait vu en Europe, Leiden, 1615. Alexander FARNESE liet ter hoogte van het fort van Plassendael een kanaal graven.
4. Reeds op 25 april 1579 had de Prins van Oranje een zekere Hans de DUUCQ aangesteld om vestingplannen voor Oostende en Nieuwpoort uit te werken.
5. E. VAN METEREN, Belgische of te Nederlantsche historie van onsen tijden, Deift, 1605, boek 18.
6. Het Woutermansambacht was ten zuiden van de Katharinakreek gelegen en behoorde tot het Brugse Vrije.
7. R. VERBANCK, Rond de forten van Oostende in Ter Cuere, jaarboek 1978, pp.1-28.
8. Cfr. L. DANCKAERT, Negentien Belgische steden in kaart en prent, Brussel, 1968, pp. 72-73.
9. Het Albertusgeleed is een zijtak van het 's heer Woutermansgeleed.
10. Dit fort is eveneens afgebeeld op het plan van 16 juli 1600. Cfr. K.B. Afd. Kaarten en plannen, IV 10.125.
11. G. VANDAMME, De Sinte-Katharinakreek, 10 eeuwen geschiedenis, in De Plate, 11de jg., dec 1982, pp. 206-210.
12. R. VERBANCK, loc. cit.
13. R. LAURENT, De havens aan de kust en aan het Zwin, Brussel, 1986. Zie eveneens ARA (Brussel), Gegr. kaarten en plannen, nr. 443.
14. Id.
15. Francesco PACCIOTTO was de ontwerper van de citadel van Antwerpen.
16. Cfr. R. LANOYE, Oostende's Epos, Oostende, 1981.
17. Vanaf 1605 stond W. COBERGHER in dienst van de Aartshertogen ALBRECHT en ISABELLA. P. LEPOIVRE was vanaf 1610 verbonden aan het Hof van Brussel.
18. ARA, Kaarten en plannen in handschrift, nr. 503.92.
19. P. LOMBAERDE, Het theoretische en praktische aandeel van Simon Stevin en Wenceslas Cobergher bij de heropbouw van Oostende na 1604, in Het Ingenieursblad, 52e jg., 1983, pp. 331-338.
20. S. STEVIN, Sterctenbouwing, Leiden, 1594.
21. ARA, kaarten en plannen, nr. 5565.
22. Een prachtig reliëfplan (5200 x 4000 mm) van de fortificaties en de stad Oostende werd in 1699 door Franse ingenieurs gemaakt en staat thans opgesteld in het Musée de l'Hôtel

- National des Invalides te Parijs. Zie D. FARASYN, Oostende, in Belgische steden in reliëf. Plannen opgenomen door Franse militaire ingenieurs : XVIIde-IXde eeuw, Brussel, 1965, pp. 139-162.
23. Id.
  24. Cfr. ARA, kaarten en plannen, inventaris in handschrift, nr. 5569 met bijgevoegde tekening voorstellend de ineenstorting van de sluizen van Slijkens. In 1758 werd meer in oostelijke richting een nieuwe sluis gebouwd.
  25. Een eerste project dateert reeds van 1781, maar voorzag nog niet in de afbraak van de 17de eeuwse vestingwerken. ARA, K.P., nr. 2444.
  26. ARA, K.P. in handschrift, nr. 2443.
  27. Id., nr. 1586.
  28. Tijdens de Hollandse periode heette het fort "Souverain", nadien fort "William"; na de Belgische onafhankelijkheid fort Leopold en vanaf 1840, fort Napoleon. Over de Franse periode, zie vooral C. LEMOINE-ISABEAU, Oostende à l'époque française. Travaux de défense et de cartographie (1794-1814), in Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis, IXI, nr. 6, juni 1972, pp. 495-511.
  29. Zie Correspondance du maréchal DAVOUT, dl. 1.
  30. ARA, K.P. in handschrift, nr. 5574. Voor een nauwkeurige beschrijving van het fort, zie vooral het Inspectierapport, in november 1815 opgesteld door kapitein GIPPS, royal ingenieur. Met dank aan de heer K. VAN DONINCK, die mij hiervan een copie bezorgde.
  31. Thans bedekken de duinen het gehele glacis.
  32. Zeer gedetailleerde plannen van dit fort zijn deze van de Eerste kapitein ingenieur J.D. PASTEUR. Zie ARA, K.P., nr. 5590 en 5589.
  33. Ook het fort van Lillo bevat enkele merkwaardige militaire gebouwen daterend uit het Eerste Keizerrijk.
  34. C. LOONTIENS, Le fort Napoléon, son histoire, le musée : catalogue descriptif illustré, Oostende (z.j.).
  35. ARA, K.P. nr. 5592 en 5593.
  36. Overige belangrijke plannen van dit fort zijn : ARA, K.P., nr. 5575, 5577, 5579.
  37. Id., nr. 5574.
  38. Id., nr. 5576.
  39. Cfr. Plan van de vesting Oostende in het jaar 1816.
  40. Zie hierover meer in P. LOMBAERDE, Le problème du démantèlement de la "Place d'Ostende" durant la période 1865-1878, in Neptunus, jg. 30, april 1983, nr. 2, pp. 7-19.
  41. H. BARBIER, Tuin- en landschapsarchitect Eduard Keilig (1827-1895), onuitg. verh., HAIR-Antwerpen, 1986, pp. 70-71.
  42. Zie A. DIERKENS, Inventaire des cartes, plans et registres divers (fin IXI-début XXe siècle), ARA (Brussel), nr. 1, 64, 113, 114 en 134.

# # # # #